

Klart språk i Norden

Titel:	För vem skriver domstolen sina domar?	
Forfatter:	Sigurd Heuman	
Kilde:	Klart språk i Norden, 2012, s. 17-24	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn/issue/archive	

© 2012 Forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Sigurd Heuman

För vem skriver domstolen sina domar?

Inledning

Många tycker kanske att svaret på frågan i rubriken är självklart. Vi skriver förstås för parterna, de som frivilligt vänt sig till eller tvingats till domstolen. I dag instämmer säkert många i detta påstående. Men så har man inte alltid sett på saken. Jag ska försöka beskriva den utveckling som under senare år har varit i Sverige när det gäller denna fråga.

Förtroendeutredningen – arbete och förslag (SOU 2008:106)

Den svenska regeringen tillkallade i juni 2007 en särskild utredare, undertecknad, för att kartlägga hur kommunikationen mellan domstolarna och medborgarna fungerar. Ett område som regeringen pekade ut som särskilt betydelsefullt var utformningen av domar och beslut. Två andra områden som vi också skulle ägna oss åt var domstolarnas bemötande av parter och bevispersoner samt domstolarnas kontakter med medierna.

Det fanns en viktig utgångspunkt för vårt utredningsuppdrag, nämligen att vi skulle ha ett s.k. utifrånperspektiv. Med detta menas att vi skulle utgå från de s.k. brukarnas – i princip parternas – krav, behov och önskemål i deras olika kontakter med domstolarna. Det intressanta var alltså inte domarnas egna synpunkter på hur domstolarnas kommunikation med medborgarna borde vara.

I utredningsdirektiven framhölls när det gäller domskrivning att frågan gällde vad parterna förstår av domar, särskilt de parter som inte är juridiskt skolade. Även om en dom är fullständigt juridiskt korrekt är det enligt direktiven inte bra om parterna i målet inte förstår resonemangen och övervägandena i domen. Svårförståeliga domar gagnar inte förtroendet för domstolen. Man kan säga att vårt fokus skulle vara domens läsbarhet, eller närmare bestämt klarspråket i domarna.

Utredningen bestod av flera experter med olika bakgrund. Här vill jag särskilt

nämna Barbro Ehrenberg-Sundin, som är en språkexpert av rang med lång erfarenhet från Regeringskansliet. Hon hade stor betydelse för utredningens förslag när det gäller domskrivning och det förändrings- och utvecklingsarbete som i dag förekommer i de svenska domstolarna.

Frågor om domskrivning var då utredningen tillsattes inte helt nya. Vissa grundläggande formaliaregler vad en dom ska innehålla etc. har alltid funnits. Då domskrivningsfrågor tidigare diskuterades handlade det emellertid mycket om juridiskt tekniska frågor; hur bevismaterial ska redovisas i en dom, hur hänvisningar i en dom ska göras till lagförarbeten, praxis och doktrin i olika rättsfrågor för att bara ta några exempel. Detta är i och för sig viktiga frågor, men fokuserar man på dem glömmar man lätt något centralt, nämligen domens läsbarhet.

Läsbarhetsfrågan var dock inte helt bortglömd. Svea hovrätt publicerade år 1984 skriften *Språket i domar och beslut*. Tanken med den var att inspirera domstolsjurister till modern språkbehandling och ökad medvetenhet i språkfrågor. Denna skrift vidareutvecklades senare och andra skrifter publicerades också i samma ambitiösa syfte. Utbildning i domskrivning har också förekommit länge, men tidigare egentligen endast för de yngre domarna.

Sammanfattningsvis får man nog säga att de insatser som gjordes för att förbättra läsbarheten av domar inte satte några större och bestående avtryck i domskrivandet.

Innan jag går in på frågan hur utredningen tog sig an sin uppgift, kanske man bör ställa sig den något provocerande frågan om det spelar någon roll hur domstolen skriver en dom? Vem läser den? Läser parterna verkligen hela domen? De är väl bara intresserade av hur domstolen dömt i det särskilda fallet?

Våra undersökningar i Förtroendeutredningen visade emellertid att parter och andra som varit involverade i rättegången läser domar i betydligt större utsträckning än man kan tro. Man läser också skälen för domstolens bedömning. Utvecklingen på IT-området har också lett till att domar i dag kan få mycket stor spridning genom att de finns tillgängliga på webben och det gäller inte bara domar i uppmärksammade mål.

Frågan var då hur vi i utredningen skulle ge oss i kast med uppdraget. Då vi påbörjade vårt arbete kunde vi konstatera att åtskilligt hade gjorts inom klarspråksforskningen; dock inte direkt på domstolsområdet. Vi menade att det fanns mycket från denna forskning att hämta för domstolarna. En speciell sak som initialt kom att intressera oss var s.k. klarspråkstester. Statskontoret – som är en förvaltningsmyndighet under regeringen som sysslar med statsförvaltningens organisation etc. – hade i början av 2000-talet fått i uppdrag att utforma ett diagnosinstrument för att bedöma kvaliteten i vanliga texttyper hos myndigheter. Tanken var att myndigheterna själva skulle arbeta med detta diagnosinstrument i sitt förändringsarbete. Sen gick utvecklingen vidare ge-

nom Språkrådet, alltså Sveriges officiella språkvårdsorgan. Språkrådet tillhandahåller i dag tester som en myndighetsperson kan göra av sina egna texter för att öka begripligheten i dem. Testerna kan användas för dels brev och liknande kortare texter, dels rapporter och liknande längre texter.

Dessa språktester och arbetet över huvud taget med klarspråksarbetet inspirerade oss till hur vi skulle driva arbetet i utredningen. Viktiga inspirationskällor för oss var också ett pilotprojekt vid Köpenhamns byret i vilket man undersökte kvaliteten i meddelade domar och ett kvalitetsförbättringsprojekt inom domstolarna i Rovaniemis hovrätts domkrets i Finland.

Sammanfattningsvis gick vi i utredningen till väga på följande sätt.

1. Barbro Ehrenberg-Sundin fick i uppdrag att utforma ett klarspråkstest anpassat för domskrivning.
2. För att göra detta möjligt lät vi ta fram visst underlag, nämligen
 - vi gav språkvetare i uppdrag att göra några språkundersökningar som avsåg begripligheten i domar,
 - vi arbetade fram en kriterielista för att bedöma en doms läsbarhet och juridiska argumentation,
 - vi samlade in 50 domar, som vi tyckte var representativa i sammanhanget, för att bedöma läsbarheten och den juridiska argumentationen.

För att antyda vad språkundersökningarna handlade om nämner jag namnen på dem här.

- *Svåra ord i domar – Förstår vanliga människor innebörden av juridiska domar?*
- *Förståelsen av domar – En intervjuundersökning av advokaters syn på klienternas förståelse av domtexter.*
- *En läsbarhetsanalys av domar – Vad är det som gör domar svåra att läsa? Hur avviker språket från normal sakprosa? Vad tycker juristerna själva? (Denna analys gjordes av Barbro Ehrenberg-Sundin).*

Våra studier i utredningen visade när det gäller läsbarheten att det fanns åtskilliga brister i de domar som vi granskat. Man kan sammanfattningsvis och kanske något tillspetsat beskriva bristerna på följande sätt.

1. Dålig disposition och överskådlighet; få upplysande rubriker och långa stycken.
2. Konstiga uttryckssätt och ordval; ofta fackjargong och många onödiga juristspråkliga uttryckssätt (kanslistil).

3. Ofta knapphändiga egentliga domskäl, alltså de skäl som domstolen lägger till grund för sitt domslut.

Man kan fundera kring varför dessa brister fanns. Domskrivningen är – och det tycker domarna också – en central kvalitetsfråga. Domskrivning är en form av bemötande, som har betydelse för förtroendet för domstolen. Från den synpunkten är det lite förvånande att det fanns så många brister i domskrivandet. I utredningen spekulerade vi lite kring orsakerna och kom fram till följande tänkbara förklaringar.

Juridiken i domskrivningen har så tung prioritet att den går ut över det enkla och begripliga språket. Juridisk precision stimulerar till användning av gamla, ofta språkligt omoderna mallar. Utifrånperspektivet glöms, alltså vem som är domens adressat. Här är en intressekonflikt mellan dem som hyllar fackspråket för dess precision och dem som kritiserar fackspråket för dess obegriplighet, ålderdomliga uttryck etc.

Kanske är det också känsligt för domare, liksom för många andra skribenter, att diskutera hur man bör skriva. Språkhanteringen är en hjärtefråga för många domare. Vem vill få sin skrivförmåga prövad och ifrågasatt av någon kollega?

Det är nog också så att domskrivningen av en del domare anses röra eller i vart fall tangera domarnas självständighet. Domstolen och domarna har en särställning i samhällsordningen genom att dömandet ska utövas fritt från påverkan av ovidkommande faktorer. Därför finns det kanske hos många domstolschefer och andra ett betydande respektavstånd när det gäller att diskutera frågor om hur domar bör skrivas.

Ytterligare en förklaring kan vara att domare inte sällan skriver mer för högre rätt än för parterna och att yngre domare ofta anpassar sina domar efter vad deras överordnade kan förväntas vilja ha. Med ett sådant förhållningssätt glöms lätt utifrånperspektivet bort.

När det gällde det fortsatta arbetet var en utgångspunkt för utredningen att det skulle vara domstolarna själva som skulle arbeta med domskrivningsfrågorna. Det var således inte aktuellt att formulera någon manual eller liknande för god domskrivning. Vi var övertygade om att det var mer pedagogiskt att överlåta frågan om domskrivning till domstolarna själva, naturligtvis med den utgångspunkten att domarna i sitt arbete skulle ha ett utifrånperspektiv.

Mot denna bakgrund föreslog vi att domstolarna tillsammans med Domstolsverket – en förvaltningsmyndighet under regeringen som ska vara ett serviceorgan för domstolarna – skulle utarbeta en strategi när det gäller utformningen av domar. Vi sa alltså inte vad som skulle stå i strategin, men vi föreslog ändå att den skulle vila på några hörnstenar, nämligen följande.

1. Föreskrifter för formell och grafisk utformning av domar av ska finnas.

2. Rekommendationer ska finnas för hur domar bör utformas när det gäller läsbarhet och juridisk argumentation.
3. Alla domstolsjurister ska utbildas i frågor som rör utformningen av domar.
4. Kvaliteten i domar när det gäller läsbarhet och juridisk argumentation ska återkommande undersökas.

Remissutfall på Förtroendutredningens förslag och regeringens ställningstagande

Förslagen gick ut på mycket bred remiss. När det gäller utarbetandet av en strategi för domskrivning var remissinstanserna överlag positiva. En del ”sura” reaktioner förekom dock. Remissinstanserna ansåg i likhet med utredningen att det var domstolarna själva som skulle bestämma innehållet i strategin och att Domstolsverket skulle ha en övergripande roll i arbetet med strategin.

Regeringen uppdrog åt Domstolsverket att (senast den 31 december 2010) redovisa hur denna strategi skulle utformas och implementerats i Sveriges Domstolar.

En lägesbeskrivning av hur det ser ut i dag

En grupp domare har nu tagit fram dels en *strategi*, dels en *handlingsplan* för domskrivning. Den här gruppen domare utsågs av domstolscheferna. Gruppen har såvitt jag vet uppfattats som representativ av landets domare. Gruppens legitimitet är förstås en viktig förutsättning för att alla domare ska ta till sig strategin och handlingsplanen och känna sig delaktiga i arbetet med att öka läsbarheten. Det ska betonas att det alltså inte är Domstolsverket som har formulerat strategin och handlingsplanen. Om så hade varit fallet, tror jag att det fortsatta arbetet med domskrivning avsevärt hade försvärats.

Strategin 2010-12-21

Strategin är övergripande och innehåller en del honnörssord och övergripande mål som är brukligt med strategier. I strategin slås bl.a. fast att det finns ett behov av att generellt höja kvaliteten i domarna när det gäller läsbarhet och juridisk argumentation samt att domarna i sitt förbättringsarbete ska ta intryck av klarspråksarbete och annan språkvetenskaplig forskning. Ett viktigt mål i detta arbete är att den som läser en dom ska förstå språket, hitta i texten och begripa domstolens resonemang.

En annan viktig sak som framhålls i strategin är att det är domstolschefen som ytterst är ansvarig för att det bedrivs ett systematiskt klarspråksarbete med domskrivningen. Med systematiskt arbete menas att ett kontinuerligt arbete ska bedrivas bestående av planering, genomförande, utvärdering och justering (det s.k. kvalitetshjulet).

En fråga som har med domskrivningen att göra som tas upp i strategin är att det är viktigt att domstolarna lägger ned ”rätt” resurser i arbetet med domskrivning. Med

detta menas att man ska skriva när det behövs, men man behöver kanske inte i varje mål skriva så utförligt.

Handlingsplanen 2010-12-21

Handlingsplanen är som sig bör lite mer handfast. Den tar sikte på framtiden och tar upp olika frågor som domstolarna ska ägna sig åt under åren 2011–2014. Dessa rör i korthet följande:

- vilka konkreta aktiviteter som domstolarna ska vidta när det gäller domskrivningsarbete,
- kompetensutveckling för alla domare när det gäller domskrivning,
- rekommendationer om hur domar bör skrivas och
- formell och grafisk utformning av domar.

De konkreta aktiviteterna innebär bl.a. att domstolarna ska undersöka sina avgöranden när det gäller språklig utformning, juridisk argumentation och rationellt utnyttjande av resurser. Vidare ska språkvetare få i uppdrag att genomföra ett större antal djupintervjuer med parter för att identifiera hinder mot begripligheten och för att närmare ta reda på vad som är svårt att förstå i avgörandena och vad som kan göras för att domtexter ska bli mer läsbara och lättare att förstå.

En särskild fråga som ska undersökas enligt handlingsplanen är skrivprocessen i de olika domstolsslagen tingsrätt och förvaltningsrätt. Dessa domstolar är i Sverige första instans i allmän domstol resp. allmän förvaltningsdomstol. Enligt min egen mening är detta en viktig fråga. Utformningen av texter påverkas generellt sett i stor utsträckning av hur de processas fram. Det finns skillnader i arbetssätt i tingsrätt och förvaltningsrätt, något som troligen påverkar den slutliga utformningen av domar i dessa domstolar.

Det ska vidare enligt handlingsplanen arbetas fram exempelsamlingar med frågeformulär till intervju- och enkätundersökningar som domstolarna själva ska kunna arbeta med i brukarundersökningar m.m.

Enligt handlingsplanen ska också alla domare genomgå någon form av kompetensutveckling i domskrivningsfrågor. Målet är förstås att alla ska få ökade kunskaper.

Redan i dag har flera domstolar tagit fram egna rekommendationer för hur domar bör utformas för att bli mer läsbara och lättare att förstå. Enligt handlingsplanen ska alla domstolar arbeta med detta. Domstolarnas rekommendationer ska göras tillgängliga på domstolarnas Intranät för att kunna tjäna som inspiration för andra domstolar.

Om jag ska infoga en egen reflexion här, skulle det vara att det nog är önskvärt att domstolarna försöker enas om rekommendationer. Om det finns ett stort antal olika

rekommendationer, finns kanske en risk för att rekommendationerna spretar. En önskan bör vara att domskrivandet ska präglas av viss uniformitet. Förhållningssättet till domskrivandet bör alltså vara att domarna skriver på samma sätt.

En gemensam och tydlig yttre struktur av domar är viktig. De underlättar naturligtvis igenkännandet för olika intressenter.

Råd och tips för Sveriges Domstolars arbete med utformningen av domar och beslut

Domstolarna kommer att behöva praktisk handledning och annat stöd för att klara alla de aktiviteter som tas upp i handlingsplanen. När det gäller handledning och stöd arbetas det för närvarande på ett dokument som ska innehålla råd och tips. Det är i sitt nuvarande ofärdiga skick ett digert dokument, som innehåller ca 90 sidor.

Råden och tipsen bygger på erfarenheter från de domstolar som har arbetat med att göra domar mer begripliga. Här ska helt kort sägas vad råden och tipsen innehåller när det gäller domstolarnas egna undersökningar av sina domar. Handlingsplanen förutsätter som jag sa att domstolarna själva ska undersöka sina domar. Arbetet med att undersöka egna domar kan enligt råden och tipsen bedrivas på följande sätt.

Självutvärdering är en metod då domarna på en domstol själva försöker utvärdera sina domar från läsbarhetssynpunkt. Detta kan göras med hjälp av en kriterielista för bedömning av en doms kvalitet när det gäller läsbarhet, exempelvis den kriterielista som Förtroendeutredningen tagit fram. Ett annat sätt för självutvärdering är att använda något klarspråkstest, exempelvis det som Förtroendeutredningen tagit fram.

En annan metod att undersöka domars läsbarhet – kanske den bästa – är **intervju- och enkätundersökningar** med brukarna, parterna, om hur de uppfattar domar. Förslag till frågor som kan ställas finns i råden och tipsen. Undersökningarna kan genomföras av domstolen själv eller av språkvetare. Nackdelen med att låta språkvetare göra undersökningen är att de inte har den juridiska kunskapen om vad som krävs av en dom. En metod kan därför vara att undersökningen görs gemensamt av företrädare för domstolen och språkvetare.

Ytterligare en metod är **dialoger med de professionella aktörerna** (advokater, åklagare och andra professionella jurister). Då kan begripligheten i den juridiska argumentationen undersökas. Men det är också ett sätt att indirekt få reda på om parterna förstått domen.

Därutöver föreslås bl.a. i råden och tipsen att alla domstolar ska arbeta med att revidera gamla mallar och ta fram nya. Min egen uppfattning i fråga om mallar är något kluven. Det är förstås så att goda förebilder är bra. Det finns dock en fara med mallar och det är att de med tiden kan bli för gamla. Då konserverar de språket och beva-

rar ord och uttryckssätt som kanske blivit ålderdomliga. Därför måste mallar ständigt vara föremål för översyn.

Avslutande ord

Utvecklingen i Sverige när det gäller domskrivning ur ett klarspråksperspektiv måste sägas vara positiv. Man kan i dag konstatera att domskrivningen generellt sett har förbättrats i detta avseende. Det finns i dag en stor förståelse hos domstolarna för dessa frågor. Man kan fråga sig varför intresset har vaknat till liv just nu. Jag har inte någon egen bestämd uppfattning i frågan, men man kan kanske spekulera i några tänkbara orsaker.

1. För ett tiotal år sedan påbörjades ett systematiskt kvalitetsarbete i Sveriges Domstolar på flera olika områden, särskilt när det gäller bemötandet av parter. Systematiskt kvalitetsarbete innebär, som jag sagt, ett metodiskt, kontinuerligt arbetssätt med kvaliteten. Detta arbetssätt var alltså redan introducerat hos domstolarna när Förtroendeutredningen kom med sina förslag rörande läsbarhet och domskrivning. Det kan vara en anledning till att utredningens förslag togs emot positivt och också ledde till det förändrings- och utvecklingsarbete som i dag pågår hos domstolarna.
2. Av betydelse är kanske också att domar i dag läses av så många fler personer bl.a. därför att de kan få så stor spridning genom webben. Denna möjlighet i förening med att medborgarna i dag nog har ett större intresse än tidigare att ha insyn i samhällets maktutövningsprocesser ställer högre krav på en begriplig domskrivning. I domstolarna finns nog en medvetenhet om detta.
3. Möjligen kan också det pågående generationsskiftet i domarkåren ha haft ett positivt inflytande på den utveckling som vi ser i dag. Kanske är kärleken till kanslispråket lite större hos den äldre generationen av domare.